

„HLASOVÁNÍ NOHAMA“ A JEDEN Z KOŘENŮ IDEOLOGIE DOBRÉ VLÁDY A PÉČE O LID VE STAROVĚKÉ ČÍNĚ

JAKUB MARŠÁLEK

Ústav Dálného východu, Filozofická fakulta UK v Praze

Je známo, že starověké čínské myšlení reagovalo na stávající společenskou a politickou situaci a většina filozofických děl vzniklých v čínském starověku se snažila podat návody, jak vládnout a jak správně uspořádat společnost. Takovéto návody se někdy mohly dotýkat i poměrně konkrétních opatření. Toto obecné tvrzení se pokusíme níže dokumentovat na příkladu reakce na možný odliv obyvatelstva („hlasování nohama“)¹ v vlastního státu a receptů, které na řešení tohoto problému nabízejí různé staročínské texty. Pokusíme se zároveň vysledovat kořeny strategií, s nimiž se v daných spisech setkáváme, a poukázat na jejich podíl ve formování ideologie dobré vlády a péče o lid, která posléze dominovala císařskému období.

Jedním z problémů, s nimiž jsou konfrontovány v podstatě všechny složitější společensko-politické jednotky, hlavně státy, je zajištění loajality jejich obyvatelstva nebo přinejmenším jeho podstatných složek. To, že vyřešení tohoto problému představuje pro státní útvary zásadní úkol, vyplývá mimo jiné ze skutečnosti, že další metody, jež různé režimy používají pro své udržení, v první řadě nátlak, mohou sice do značné míry nahradit odanost, ale jde o drahé a neefektivní strategie, jež nikdy nemohou být zcela nebo trvale úspěšné (Tainter 2009: 44): i při použití nátlaku platí, že pokud podpora ze strany lidí poklesne pod určité kritické minimum, vede to nezvratně k politickému pádu (Easton 1965: 220–224). Méně nákladným a efektivnějším způsobem je tedy usilovat o to, aby byl vůdce či režim vnímán jako morálně opodstatněný (Tainter 2009: 44).

Klíčovou otázkou je tedy pro všechny režimy vytvoření vlastní legitimacy, k čemuž využívají rozličných prostředků. Ve starověké Číně dosáhla v tomto směru pozoruhodného úspěchu dynastie Zhōu 周 s koncepcí mandátu Nebes, jehož držba byla založena na charismatické síle *dé* 德 dynastie: představa, že Zhōuové měli nárok na mandát Nebes, a tím pádem právo nad vládou nad světem, byla evidentně obecně akceptována, což bylo hlavní příčinou toho, že nábožensky posvěcená autorita zhōuského domu byla uznávána dlouho poté, co zhōuští králové ztratili reálnou moc (Creel 1970: 81; Maršálek 2001; Maršálek 2011: 234, 239–240).

¹ „Hlasování nohama“ (angl. „vote with feet“) je termín často používaný zvláště v anglosaské kulturně antropologické literatuře, který se vztahuje k fyzickému přesunu obyvatelstva mimo kontrolu centrální moci vlastního útvaru v případě nespokojenosti s její vládou. Zvláště v raných složitých společnostech (náčelnictvích a raných státech), které ještě nedisponují dostatečně rozvinutým kontrolním a represivním aparátem, jde o závažný problém, který centrální moc musí často řešit, zvláště v případě, kdy je v okolí dostatek přírodních zdrojů.

V odlišné situaci se ocitly vládnoucí domy jednotlivých lenních států v době Východní Zhōu (770–221 př. n. l.), po faktickém zhroutilí moci dynastie. Vládnoucí domy těchto států původně neměly svoji moc posvěcenou nábožensky, mandátem Nebes; přístup k mandátu Nebes byl navíc do značné míry zablokovan přetrvávající existencí zhōuského královského rodu, jehož suverenita nad Čínou byla zřejmě uznávána až do samého zániku dynastie v letech 256/249 př. n. l. (Pines 2004: 4–23).

Další problém mohlo představovat to, že staré vévodské rody, které původně obdržely investituru z rukou zhōuského krále, byly na přelomu doby Letopisů a Válčících států v některých státech – především v Qí 齊 a v Jin 晉 – nahrazeny aristokratickými domy původně pocházejícími z níže postavené vrstvy velmožů (*qīng* 卿 a *dàfū* 大夫) (Gù Déróng – Zhū Shùnlóng 2001: 356–370; Hsu Cho-Yun 1965: 24–37). Vládnoucí režimy doby Válčících států tak stály před úkolem postavit svoji moc na ideologicky nových základech.

Potřeba zajistit si loajalitu širších vrstev obyvatelstva byla v té době naléhavým problémem i z dalších příčin. Státy doby Východní Zhōu se nacházely ve specifické historické situaci, která má v čínských dějinách málo analogií. Celá Čína byla rozdělena mezi vícero rovnocenných státních útvarů, které sdílely v zásadě stejnou elitní kulturu a podobný způsob organizace, a intenzivně spolu soupeřily o mocenskou převahu. Vzájemné – a postupem doby stále intenzivnější – soupeření stimulovalo rozličné inovace ve snaze předstihnout soupeře a zvýšit vlastní lidský, ekonomický a vojenský potenciál.² Jak uvidíme níže, státy doby *Zhànguó* 戰國 mimo jiné usilovaly o zvýšení početnosti své populace pro potřeby vojenského systému, stojícího na všeobecné mobilizaci, a kvůli rozvoji zemědělství – kromě jiného osídlováním řídké zalidněných okrajových oblastí dobytých na nečínských etnicích.

Větší efektivita zemědělství mohla díky novým technologiím zajistit určitý přirozený nárůst populace,³ je nicméně otázkou, do jaké míry by přirozený demografický přírůstek dostačoval potřebám rozvíjejících se států, navíc když uvážíme značné ztráty ve válkách vedených se stále větším nasazením. Jak ukážeme níže, jednou z možných – a důležitých – strategií proto byla snaha přitáhnout část obyvatelstva z jiných států.

K mobilitě obyvatelstva mezi jednotlivými státy vytvářela specifická historická situace doby Válčících států dobré podmínky. Je možno předpokládat, že na sklonku doby Letopisů a na počátku doby Válčících států došlo v souvislosti s postupným rozkladem starého lenního systému a zaváděním všeobecné daně z půdy k tomu, že půda byla alespoň části rolníků dána do osobního vlastnictví:⁴ možnost půdu prodat pak pravděpodobně vedla k větší pohyblivosti obyvatelstva a způsobila, že jeho některé složky se přesouvaly za novými příležitostmi.⁵ Ke konci doby Válčících států zmiňuje spis *Zhànguó cè* 戰國策 (22.3), že v centrálně položeném státě Wèi 魏 byly cesty ve dne v noci plné lidí a vozů.

² K popisu této situace srov. např. Lewis 1999; Maršálek 2011: 247–251.

³ K těmto technologiím a jejich možné efektivitě srov. např. Hsu Cho-Yun 1965: 130–133.

⁴ Letopisy *Chūnqiū* 春秋 zaznamenávají zavedení všeobecné daně z půdy ve státě Lǔ 魯 roku 594 př. n. l. (*Chūnqiū* Xuān 15). K dopadu těchto opatření viz Hsu Cho-Yun 1965: 107–116.

⁵ Tímto způsobem se např. vysvětluje vzrůstající velikost měst a zřejmě zásadní nárůst počtu jejich obyvatelstva v době Válčících států, které jsou pozorovatelné archeologicky a lze je těžko vysvětlit pouhým demografickým přírůstkem: srov. Chen Shen 1994.

Pohyby po Číně navíc usnadňovalo to, že jednotlivé státy sdílely v zásadě velmi podobnou kulturu a způsob organizace: odpadala tedy možnost, že by přesunům obyvatelstva přirozeně bránilo cizí a nepřátelské prostředí.

V tomto případě šlo ale o zbraň dvojsečnou, protože potenciálně hrozil odliv vlastní populace: to, že se mohlo jednat o závažný problém, naznačují qínské právní a správní dokumenty ze Shuihüdi 睡虎地. Podle nich byly za umožnění toho, aby někdo z obyvatel státu Qin 秦 opustil stát či vypadl z registrace, ukládány těžší postihy než za jiné administrativní prohřešky: v případě níže postavených osob šlo o tělesné tresty a nucené práce, zatímco výše postaveným osobám hrozily nucené práce, přičemž jiné administrativní prohřešky se obvykle trestaly pokutami v jedné či dvou sadách výzbroje (Liu Yongping 1998: 212–226, 234).

Právě zmíněná restriktivní opatření ale evidentně nedostačovala, a lze tak předpokládat, že otázka nalezení dalších strategií, jak zabránit odlivu vlastní populace na straně jedné a přitáhnout cizí obyvatelstvo na straně druhé, měla pro tehdejší režimy značnou důležitost.⁶

O tom, že vládnoucí a intelektuální vrstvy doby Válčících států si byly daného problému plně vědomy, svědčí pasáže z textů, které nabízely rozličné recepty, jak správně spravovat stát a tak v konečném důsledku zvýšit vlastní potenciál oproti soupeřům. Je přitom příznačné, že zmíněným otázkám se v praktické rovině věnují spisy, které jinak vycházejí z dosti odlišných teoretických pozic.

O pozornosti, věnované právě uvedeným problémům, svědčí následující úryvek, který pochází z asi nejznámějšího a rozhodně nejpřekládanějšího spisu čínského starověku a jde o jednu z nejslavnějších pasáží v dějinách celého čínského písemnictví:

小國寡民。使有什伯之器而不用；使民重死而不遠徙。雖有舟輿，無所乘之；雖有甲兵，無所陳之。使民復結繩而用之。甘其食，美其服，安其居，樂其俗。鄰國相望，雞犬之聲相聞，民至老死，不相往來。

Zmenšit státy a omezit počet obyvatel. Zařídít, aby [lidé] měli zbraně pro jednotky o desíti nebo sta [mužích], ale nepoužívali je. *Zařídít, aby lid přikládal váhu smrti a aby se daleko nestěhoval.* (Zvýraznění autor článku) Byť by měl lodě a povozy, neměl by kam na nich odjet, byť by měl brnění a zbraně, neměl by rozmístit. Zařídít, aby se lid opět vrátil k užívání uzlového písma. [Lid] bude považovat svoji stravu za chutnou, svoje oblečení za krásné, bude spokojen se svým vládcem, bude nalézat potěšení ve svých zvycích. *Ze sousedních států na sebe [lidé] dohlédnou, psi štěkot a kohoutí kokrhání bude slyšet z jednoho státu do druhého, ale jejich lid se až do stáří a smrti nebude stýkat.* (Zvýraznění autor článku)

(Dàodéjīng 80)⁷

Zde je jako vyústění rad vládců, jak spravovat stát v souladu se světovým řádem, podáván obraz ideálního státu – či spíše států – který se později stal předobrazem pro vícero literárních utopií v Číně. Jedním z důležitých rysů těchto států je, že lidé se nebudou nikam přesouvat a i když „psi štěkot a kohoutí kokrhání bude slyšet z jednoho státu do druhého, ... jejich lid se až do stáří a smrti nebude stýkat“. Jedním z hlavních prostředků

⁶ K naléhavosti tohoto problému obecně a k dalším strategiím vyvinutým v době Válčících států srov. Schelach – Pines 2006.

⁷ Přel. D. Sehnal.

k dosažení tohoto stavu je zajištění materiálních potřeb lidu – připomeňme známou větu „[mudrc] naplňuje jeho [lidu] břicha 實其腹“ (*Dàodéjīng* 3) – při současném cílevědomém omezování potřeb a tužeb lidu („vyprazdňuje jeho mysl 虛其心“: *Dàodéjīng* 3): to, že touhy lidu mají být omezené, což poskytuje lepší předpoklady pro jejich uspokojování a pro kontrolu obyvatelstva, zaznívá v uvedené pasáži i ve větě „[lid] bude považovat svoji stravu za chutnou, svoje oblečení za krásné, bude spokojen se svým vládcem, bude nalézat potěšení ve svých zvycích“.

Uvedené metody v konkrétnější a praktičtější rovině rozvádí jiný spis, který je v některých pasážích *Dàodéjīng* 道德經 myšlenkově pozoruhodně blízký: *Shāngjūnshū* 商君書, *Knihla pána ze Shāng*, text, který vznikal zřejmě ve státě Qín v průběhu delšího časového rozmezí od druhé poloviny 4. po druhou polovinu 3. stol. př. n. l.⁸ I tam je zamezení pohybu obyvatelstva a jeho připoutání na jedno místo důležitým tématem:

故事詩書談之士，則民游而輕其上；事處上，則民遠而非其上；事勇士，則民競而輕其禁；技藝之士用則民剽而易徙。

Proto, když jsou ctění učenci diskutující o Písniích a Dokumentech, je lid neklidný (potuluje se) a bere na lehkou váhu své nadřízené; když jsou ctění učenci bez úradu, lid se odcizuje a kritizuje své nadřízené; když jsou ctění udatní bojovníci, tak lid mezi sebou soupeří a bere na lehkou váhu zákazy; když jsou zaměstnávání řemeslníci a umělci, je lid nestálý a lehkou se stěhuje. (*Shāngjūnshū* 6.15)

Rovněž *Shāngjūnshū* nabízí jako jedno z řešení tohoto problému zajištění materiálních potřeb lidu při současné cílevědomé redukci těchto potřeb, tužeb a ambicí, což povede k tomu, že lid bude jednoduchý, takže jeho tužby bude možno lépe uspokojit a kontrolovat ho:

故聖人之治也，多禁以止能，任力以窮軸，兩者偏用則境之民壹；民壹則農，農則樸，樸則安居而惡出。故聖人之為國也，民資藏於地，而偏託危於外。

Proto, když mudrc spravuje (stát), vydává mnoho zákazů, aby omezil schopné, a spoléhá na sílu, aby učinil podvádění neúčinným. Pokud jsou obě metody užívány společně, je lid ve státě jednotný; pokud je jednotný, věnuje se zemědělství; pokud se věnuje zemědělství, je prostý; pokud je prostý, nachází klid v místě, kde sídlí, a oškliví si cestování jinam. Proto metody, kterými mudrc spravuje stát, jsou takové, že majetek lidu spočívá v půdě, zatímco [zdání] nebezpečí je přeneseno na vnější oblasti. (*Shāngjūnshū* 6.21)

資於地則樸，託危於外則惑。民入則樸，出則惑，故其農勉而戰戰也。民之農勉則資重，戰戰則鄰危。資重則不可負而逃，鄰危則不歸於無資。歸危外託，狂夫之所不為也。

Pokud [jeho] majetek spočívá v půdě, pak je [lid] prostý, pokud je [zdání] nebezpečí převedeno na vnější oblasti, je pomýlený. Když jsou lidé doma prostí a venku pomýlení, jsou usilovní při obdělávání půdy a jsou semknutí v boji. Pokud se lid usilovně věnuje zemědělství, [jeho] majetek je značný, pokud je semknutý v boji, sousední státy jsou v ohrožení. Pokud je majetek [lidí] značný, nebude možné, aby ho vzali a utekli [ze státu], pokud jsou sousední státy v nebezpečí, nepůjdou tam, kde není majetek; jít jinam, když tam hrozí nebezpečí, to je něco, co by neudělal ani blázen. (*Shāngjūnshū* 6.22)

⁸ K datování *Shāngjūnshū* srov. Levi 1993: 368–370.

V právě uvedeném úryvku svědčí o důležitosti zamezení odlivu obyvatelstva ze státu i to, že mu má zabránit nejen hojnost majetku lidu, ale i skutečnost, že okolní státy budou díky stálému válečnému ohrožení o své vlastní zdroje ochuzeny a pro lid nebude atraktivní se do nich přestěhovat.

Nejde ale jen o udržení vlastního obyvatelstva uvnitř státu, nýbrž i o přitažení lidu z jiných států za účelem kolonizace řídké osídlených oblastí:

同列而相臣妾者，貧富之謂也。同實而相并兼者，疆弱之謂也。有地而君或疆或弱者，治亂之謂也。苟有道，里地足容身，士民可致也。苟容市井，財貨可聚也。

Když je někdo stejného ranku jako ostatní a přece je ve vztahu vůči nim v postavení služebníka či konkubíny, je to dáno chudobou či bohatstvím. Když má někdo stejné území jako ostatní a přece je jimi obsazen, je to dáno silou či slabostí. To, že všichni [vládcové] mají půdu, ale někteří z nich jsou silní a jiní slabí, je dáno tím, zda je správa státu v pořádku či ve zmatku. *Pokud jsou použity správné metody [spravování státu], pak dokonce území o rozloze čtvereční míle postačuje k obývání a lid může být přitažen [ke kolonizaci]; a i kdyby tam nebylo nic víc než tržiště, je možno shromáždit majetek.* (Shāngjūnshū 9.5)

Metody přilákání obyvatelstva z jiných států prostřednictvím poskytnutí usedlostí a půdy, stejně jako nabídkami určitých výhod, podrobněji diskutuje jiná pasáž, která je tentokrát spolehlivě datována do doby po roce 260 př. n. l., protože je v ní zmíněna slavná bitva u Chángpíngu 長平, ke které došlo v tomto roce. Nově příchozí obyvatelstvo pak má poskytovat zásoby, což umožní, aby se původní lid státu Qín s větším nasazením věnoval válčení:

臣之所謂兵者，非謂悉興盡起也；論境內所能給軍卒車騎，令故秦兵，新民給芻食。天下有不服之國，則王以此春違其農，夏食其食，秋取其刈，冬凍其葆。

Když hovořím o vojácích, nemyslím tím, že všichni by měli být mobilizováni do posledního muže; je potřeba správně uvážit, kolik může území poskytnout na zásobování armády, pěšáků, vozby a jízdy. *Ať původní obyvatelstvo státu Qín slouží jako vojáci a nově příchozí lid ať jim poskytuje píce a zásoby.* Pokud je v podnebesí stát, který se nepodrobil, ať král zabráni tomu, aby se v něm na jaře mohly konat zemědělské práce, v létě ať využije jejich zásoby, na podzim ať se zmocní jejich úrody, v zimě ať zmrazí jejich poslední zásoby. (Shāngjūnshū 15.2)

Podle argumentace Shāngjūnshū má právě Qín velmi dobré předpoklady pro přilákání obyvatelstva ze sousedních států, především z centrálně položených států Wèi a Hán 韓, které patřily mezi jeho hlavní soupeře, protože tyto státy mají nadbytek obyvatelstva a nedostatek půdy k obdělávání, zatímco v Qín je situace opačná:

此其土之不足以生其民也，似有過秦民之不足以實其土也。意民之情，所欲者，田宅也；而晉之無有也信，秦之有餘也必，如此而民不西者，秦士威而民苦也。

To znamená, že situace, kdy území nepostačuje k tomu, aby uživilo obyvatelstvo, se zdá být ještě horší, než je tomu v případě Qín, kde lid nepostačuje na zaplnění území. Pokud uvažujeme o touhách lidu, to, co chce, jsou pole a obydlí, přičemž to, že jimi Jin nedisponuje, je pravděpodobné; to, že Qín jich má nadbytek, je jisté. Pokud je to takto a lid se nestěhuje na západ, je to kvůli tomu, že qínští vojáci jsou deprimováni a lid trpí těžkostmi. (Shāngjūnshū 15.4)

Lákadlem má být jednak zajištění materiálních potřeb lidu – toho „po čem lid touží“ – poskytnutím půdy a usedlostí, jednak nabídka určitých výhod, konkrétně možnosti získání vyššího hodnostního ranku, udělení výjimek z daní a z vojenské povinnosti:

臣竊以王吏之明為過見，此其所以弱。不奪三晉民者，愛爵而重復也。

Poníženě soudím, že moudrost Vašich hodnostářů dospěla k chybnému náhledu, a to je důvod, proč jsme slabí. To, proč se nepodařilo získat lid tří Jin, je proto, že šetří udělováním hodnostních ranků a výjimky z daní se berou jako závažná věc. (*Shāngjūnshū* 15.5)

今王發明惠，諸侯之士來歸義者，今使復之三世，無知軍事。秦四境之民陵阪丘隰不起十年征，著於律也，足以食作夫百萬。

Ať nyní Vaše veličenstvo vydá milostivý výnos, že ti z vojáků lenních vládců, kteří přijdou a podrobí se, budou vyjmuti z placení daní na dobu tří generací, bez toho, že by byl jen uslyšeli něco o vojenských záležitostech. Pokud po dobu deseti let lidé sídlící v horách a na svazích, v kopcích a nivních oblastech nebudou povoláváni do zbraně, a bude to jasně zapísáno v právních ustanoveních, potom to bude postačovat, aby se uživil milión pracovníků. (*Shāngjūnshū* 15.8)

曩者臣言曰：「意民之情，其所欲者，田宅也；晉之無有也信，秦之有餘也必，若此而民不西者，秦士威而民苦也。」今利其田宅，復之三世。此必與其所欲，而不使行其所惡也。然則山東之民無不西者矣。

Předtím jsem řekl: „Pokud uvažujeme o touhách lidu, to, co chce, jsou pole a obydlí, přičemž to, že jimi Jin nedisponuje, je pravděpodobné; to, že Qín jich má nadbytek, je jisté. Pokud je to takto a lid se nestěhuje na západ, je to kvůli tomu, že qínští vojáci jsou deprimovaní a lid trpí těžkostmi.“ *“A nyní budou mít zisk ze svých polí a usedlostí a budou vyjmuti z placení daní po dobu tří generací. To určitě znamená, že se jim dá to, po čem touží, a nebudou pověřováni tím, co si oškliví. Pokud to bude takto, pak všichni lid ze států východně od hor se bude stěhovat na západ.”* (*Shāngjūnshū* 15.9)

Mohli bychom uvažovat o tom, že právě uvedená argumentace *Shāngjūnshū* se týká specifické situace ve státě Qín, kde byl půdy – také díky rozsáhlé expanzi proti nečínským etnikům – dostatek a bylo tedy možno zvýšit lidský a ekonomický potenciál přilákáním kolonistů ze sousedních států. Jiné doklady ale naznačují, že podobné problémy řešily i jiné státy, přičemž se jim věnují spisy vycházející z dosti odlišných teoretických pozic nežli *Shāngjūnshū*; recepty, které nabízejí, jsou ale v základních bodech podobné. Konkrétně máme na mysli opět velmi slavnou pasáž z textu *Mèngzǐ* 孟子:

梁惠王曰：「寡人之於國也，盡心焉耳矣。河內凶，則移其民於河東，移其粟於河內；河東凶，亦然。察鄰國之政，無如寡人之用心者。鄰國之民不加少，寡人之民不加多，何也？」

(...)

「王如知此，則無望民之多於鄰國也。不違農時，穀不可勝食也；數罟不入洿池，魚鱉不可勝食也；斧斤以時入山林，材木不可勝用也。穀與魚鱉不可勝食，材木不可勝用，是使民養生喪死無憾也。養生喪死無憾，王道之始也。五畝之宅，樹之以桑，五十者可以衣帛矣！雞豚狗彘之畜，無失其時，七十者可以食肉矣！百畝之田，勿奪其時，數口之家可以無饑矣！謹庠序之教，申之以孝悌之義，頒白者不負戴於道路矣。」

七十者衣帛食肉，黎民不饑不寒，然而不王者，未之有也。

(...)

王無罪歲，斯天下之民至焉。]

Král Huì z Liáng řekl: „Co se týče mého vztahu vůči státu, vyčerpávám pro něj celou svou mysl. Když území uvnitř Žluté řeky postihne pohroma, tak přesunu jeho obyvatelstvo na východ od Žluté řeky a zásoby do oblastí uvnitř řeky; když pohroma postihne oblastí na východ od Žluté řeky, udělám to také tak. Když se podívám na politiku sousedních států, není tam nikdo, kdo by užíval mysl se stejným nasazením jako já. *Přítom obyvatelstva v sousedních státech neubývá a mého lidu nepřibývá; proč?*“

(...)

[Mencius řekl:] „Pokud králi toto chápete, pak nebuďte roztrpčený, že v sousedních státech je více obyvatelstva. Když se zemědělské práce konají ve správnou dobu, pak je obilí tolik, že ho není možno sníst; když se při rybolovu v jezerech a rybnících nepoužívají husté sítě, je ryb a želv tolik, že je nelze sníst; když se se sekery vstupuje do hor a lesů v patřičnou dobu, dřeva je tolik, že ho nelze spotřebovat. Pokud obilí, ryby a želvy ani není možno sníst a dřevo ani není možno spotřebovat, pak se lidé budou starat o své živé a budou pohřbívat své zemřelé bez pocitu nespokojenosti, a to je počátek cesty, jak se stát skutečným králem. Když se usedlosti o pěti *mí* osázejí morušemi, bude možno padesátileté ošatit hedvábím; když chov slepic, prasat a psů bude v souladu se správnou dobou, bude možno sedmdesátileté nakrmit masem. Když se práce na usedlosti o rozloze sto *mí* budou konat v souladu se správnou dobou, rodina o mnoha ústech nebude trpět hladem. Pokud se bude k učení ve školách přistupovat pečlivě a bude se rozšiřovat principy synovské oddanosti a bratrské věrnosti, pak na cestách staří nebudou vláčet břemena. Když se padesátiletí [v nějakém státě] oblékají do hedvábí a jedí maso, všechen lid netrpí hladem ani zimou, tak [za takové situace] se ještě nestalo, aby se panovník [takového státu] nestal skutečným králem.

(...)

Ať Vaše veličenstvo neobviňuje špatnou úrodu; *pokud tomu bude tak, potom lid celého podnebesí přijde k Vám.*“ (*Mèngzǐ* 1.1.0.3)

Přáve uvedený úryvek se týká problémů, se kterými jsme se setkali již ve spisech diskutovaných výše. Král Huì 惠 (369–319 př. n. l.) z centrálně položeného státu Wèi se táže Mencia, proč jeho lidu nepřibývá a obyvatelstva v sousedních státech neubývá, přestože v případě přírodních pohrom přesune obyvatelstvo z postižené oblasti a zdroje z jiných oblastí do ní; zde můžeme opět vidět snahu o zajištění materiálních potřeb lidu a zároveň jde o zajímavý doklad schopnosti tehdejších velkých centralizovaných států čelit potravinovým krizím rozsáhlými řízenými přesuny obyvatelstva a zdrojů. Recept, který Mencius nabízí, je v základním principu shodný jako v *Dàodéjīngu* a *Shāngjūnshū*: zajištění materiálních potřeb lidu, ovšem bez záměrného omezování jeho tužeb a ambicí, jako tomu bylo v obou předchozích spisech. Materiální blahobyt lidu povede k přilákání obyvatel z okolních států: k tomu, že lid celého podnebesí do takto spravovaného státu přijde.

Na základě výše uvedených dokladů můžeme usuzovat, že zajištění materiálních potřeb lidu a nabídka určitých konkrétních výhod se v době Válčících států staly cílevědomými strategiemi směřujícími k tomu, jak na jedné straně zabránit odlivu vlastního obyvatelstva, na straně druhé potom přilákat kolonisty z jiných států a tak zvýšit vlastní lidský a ekonomický potenciál ve srovnání se soupeři. V některých případech – jako

u Mencia – se tyto strategie mohly snoubit se starou zhōuskou koncepcí dobré vlády prostřednictvím charismatické síly *dé*. Je ale třeba upozornit, že v textech z doby Západní Zhōu se s takto explicitně vyjádřenou strategií péče o lid nesetkáváme. *Knih písni (Shījīng 詩經)* i *Knih dokumentů (Shūjīng 書經)* sice obsahují zmínky o získání oddanosti lidu prostřednictvím charismatické síly *dé* – jako v básni *Língtái 靈臺* (Mao 242), kde se uvádí, že když ctnostný král Wén 文王 povolal lid na výstavbu terasy, ten „přišel jako děti 民子來“ – stejně jako hovoří o zajištění loajality podrobených etnik respektováním jejich zvyklostí a dobrou správou: v deklaraci *Kānggào 康誥* v *Knize dokumentů* se zhōuský panovník obrací ke svému mladšímu bratrov, pověřenému správou přemožených Shāngů 商, a vyzývá ho, aby se při rozhodování právních případů řídil shāngskými zvyklostmi a vše pečlivě zvažoval. Zajištění materiálních potřeb lidu se ale jako strategie pro získání jeho loajality v těchto textech nikde explicitně nevyskytuje.

Pokud tedy uvažujeme o vzniku takovéto strategie někdy mezi obdobím Západní Zhōu (asi 1045–771 př. n. l.) a dobou vzniku textů, které jsme uvedli výše, tedy 4.–3. stol. př. n. l., jako nejlogičtější by se pochopitelně jevila již zmíněná kritická perioda druhé poloviny 6. a první poloviny 5. stol. př. n. l., kdy mezi sebou v jednotlivých státech soupeřily o moc mocné aristokratické rody z vrstvy velmožů *qīng* 卿 a dáfu 大夫, a kdy zároveň byla půda dána alespoň části rolníků do osobního vlastnictví, což umožnilo zvýšenou mobilitu obyvatelstva.

Konkrétních dokladů je v tomto směru velmi málo, což je dáno charakterem pramenů, týkajících se daného období. Přesto můžeme uvést dvě pasáže, které se pojednávají o problematice týkající a lze je považovat za důležité, protože i když pocházejí z textů *Sūnzí bīngfǎ* 孫子兵法 a *Zuōzhuàn* 左傳, které vznikly později, nejspíše ve 4. stol. př. n. l.,⁹ historická situace, kterou popisují, se velmi dobře hodí na sklonek doby Letopisů a v době předpokládaného vzniku textů by již působila anachronicky.

První zmínka pochází z verze *Sūnzí bīngfǎ*, která byla nalezena v západohanské hrobce v Yínquèshānu 銀雀山 (okres Líní 臨沂) na území dnešní provincie Shāndōng 山東,¹⁰ a týká se státu Jin. V Jin byly boje mezi mocnými rody zvláště intenzivní a postupem doby přerostly v regulérní války, vedené s nasazením sil a prostředků, které již předjímalo rozsáhlé konflikty následující doby Válčících států. Jednotlivé rody se v nich snažily zvýšit svůj ekonomický potenciál expanzí do okrajových oblastí, osídlených nezhouskými „barbarskými“ etniky, přičemž k obdělávání nově získané půdy bylo třeba přitáhnout kolonisty.¹¹ Podle zmíněné verze *Sūnzí bīngfǎ* v té době rod Zhào 趙, který nakonec vyšel z bojů jako jeden z vítězů, zvětšil ve srovnání s jinými rody míry pro výměru půdy, takže daně placené z půdy byly menší, což mělo nalákat obyvatelstvo: zatímco podle starých zvyklostí státu Jin tvořilo jeden *mǔ* 畝 sto *bù* 步, rod Zhào zavedl *mǔ* o dvě stě čtyřiceti *bù*, rody Wèi a Hán o dvě stě *bù*, rod Zhì 知 o sto osmdesáti a konečně rod Zhōngháng 中行 o sto šedesáti. Vzhledem k tomu, že základní jednotku pro

⁹ K datování *Sūnzí bīngfǎ* srov. Gawlikowski – Loewe 1993: 447–449. Literatura o problematice datování vzniku *Zuōzhuàn*, jeho geneze a pramenů, z nichž autoři výsledné redakce vycházeli, stejně jako celkového charakteru textu, je velice obsáhlá. Pro moderní shrnutí problematiky a různých názorů srov. Nylan 2001: 253–306; Pines 1997: 77–132; Pines 2002.

¹⁰ Hrobka je datována mezi léta 134 až 118 př. n. l. a uvažuje se, že v ní nalezená verze textu podporuje názor, že jeho část byla zkompileována již ke konci doby Letopisů (Gawlikowski – Loewe 1993: 448–449).

¹¹ K této expanzi viz Průšek 1971: 169.

placení daně z půdy mělo tvořit pět rodin, z velkého *mǔ* rodu Zhào se platily menší daně nežli v případě ostatních rodů (Gù Déróng – Zhū Shùnlóng 2001: 357).

Druhý úryvek pochází z kroniky *Zuǒzhuàn* a pojednává o východním státě Qí, kde se situace poněkud lišila od Jin. Qí výrazně profitovalo z obchodu se solí a rybami z mořského pobřeží a střety mezi mocnými aristokratickými rody tam měly spíše charakter bojů v hlavním městě, pouličních střetů, přepadů paláců soupeřů a vybíjení protivníků při banketech.¹² Rovněž zmíněná pasáž, hlásící se do roku 539 př. n. l., se spíše než přitahování obyvatelstva na půdu týká zajištění loajality důležitých skupin obyvatelstva v hlavním městě, ovšem strategie je stejná – zajištění materiálních potřeb lidu a nabídka určitých hmotných výhod:

叔向曰：「齊其何如？」晏子曰：「(...) 公棄其民，而歸於陳氏。齊舊四量，豆、區、釜、鍾。四升為豆，各自其四，以登於釜。釜十則鍾。陳氏三量皆登一焉，鍾乃大矣。以家量貸，而以公量收之。山木如市，弗加於山；魚、鹽、蜃、蛤，弗加於海。民參其力，二入於公，而衣食其一。公聚朽蠹，而三老凍餒，國之諸市，屢賤踴貴。民人痛疾，而或燠休之。其愛之如父母，而歸之如流水。」

Shū Xiàng řekl: „Jak je to s Qí?“ Pan Yàn řekl: „(...) Qí bude ovládnuto [rodem] Chén. Vévoda odvrhl svůj lid a [ten] se přimkl k rodu Chén. V Qí jsou čtyři staré míry: *dòu*, *qū*, *fǔ* a *zhōng*. Čtyři *shēngy* tvořily *dòu*, a pak až po *fǔ* byla každá míra čtyřnásobkem předchozí, přičemž deset *fǔ* dávalo jeden *zhōng*. Rod Chén zvětšil první tři míry ještě o jednu jednotku, takže *zhōng* je mnohem větší. Potom půjčuje ve svých rodových mírách a splátky požaduje ve vévodských. Dřevo dovezené na trh z hor prodává za stejnou cenu jako v horách, ryby, sůl a škeble za stejnou cenu jako na mořském pobřeží. Plody práce lidu jsou rozděleny do tří částí: z toho dvě se odevzdávají vévodovi a pouze jedna je ponechána pro ošacení a obživu [lidu]. Zboží ve vévodských sýpkách a skladištích hnuje a žere ho hmyz, zatímco ctihodní starci trpí zimou a hladem. Na všech státních tržištích jsou obyčejné boty levné a boty pro odsouzence, kterým byla uříznuta chodidla, drahé. Lid trpí a pokud s ním někdo [takto] vřele soucítí, miluje ho jako otce a matku a přimkne se k němu jako tekoucí voda (...).“ (*Zuǒzhuàn*: Zhāo 3)

Nyní můžeme shrnout naše zjištění na základě diskutovaných spisů. V době převratných společenských a politických změn na sklonku doby Letopisů, tedy ve druhé polovině 6. a v první polovině 5. stol. př. n. l. v souvislosti s postupným rozpadem lenního systému a s tím, že půda byla alespoň zčásti dána rolníkům do osobního vlastnictví, což umožnilo do té doby nebyvalou mobilitu obyvatelstva, mocné aristokratické rody, soupeřící mezi sebou o moc v jednotlivých lenních státech, vyvinuly určité strategie přilákání kolonistů pro obdělávání půdy ležící ladem a získání podpory důležitých složek obyvatelstva, které spočívaly v zabezpečení materiálních potřeb lidu a v nabídkách určitých hmotných výhod. Tyto strategie dále rozvinuly podstatně centralizovanější státy následující doby *Zhànguó*, které je používaly v kombinaci s restriktivními a nátlakovými metodami kontroly obyvatelstva. O významu těchto strategií svědčí to, že se jim věnují spisy vycházející jinak z dosti odlišných teoretických pozic, přičemž v některých z nich, především v textu *Mèngzǐ*, došlo ke spojení strategie péče o lid se starou zhůuskou koncepcí dobré vlády prostřednictvím charismatické síly *dé*. Na tento vývoj pak navázaly

¹² Srov. přehledný výklad o těchto bojích v *Gù Déróng – Zhū Shùnlóng 2001: 360–363*.

první císařské dynastie, především druhá z nich, dynastie Hàn 漢, kde byly péče o lid a poskytování materiálních výhod, například výjimek z daní, stejně jako vyšších hodnostních ranků, chápány jako projev císařovy benevolence a vlády prostřednictvím *dé* (Loewe 2006: 136–137, 142).

PRAMENY

Dàodéjīng 道德經

Sehna, D. (2011). *Lǎozǐ*. nepubl. rukopis.

Mèngzǐ 孟子

Shísān jīng zhū shū 十三經注疏 (1983). Běijīng 北京: Zhōnghuá shūjú 中華書局.

Shāngjūnshū 商君書

Shāngjūnshū 商君書 (1988). Táiběi 台北: Shāngwū yīnshūguǎn 商務印書館.

Shījīng 詩經

Shísān jīng zhū shū 十三經注疏 (1983). Běijīng 北京: Zhōnghuá shūjú 中華書局.

Shūjīng 書經

Shísān jīng zhū shū 十三經注疏 (1983). Běijīng 北京: Zhōnghuá shūjú 中華書局.

Zhànguócé 戰國策

Zhànguócé 戰國策 (1978). Shànghǎi 上海: Shànghǎi gǔjí chūbǎnshè 上海古籍出版社.

Zuǒzhuàn 左傳

Yáng Bójùn 楊伯峻 (1981). *Chūnqiū Zuǒzhuàn zhū* 春秋左傳注, Běijīng 北京: Zhōnghuá shūjú 中華書局.

LITERATURA

Creel, H. G. (1970). *The Origins of Statecraft in China. The Western Chou Empire*. Chicago: University of Chicago Press.

Easton, D. (1965). *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Gawlikowski, K. and Loewe, M. (1993). „Sun tzu ping fa.“ In M. Loewe, ed., *Early Chinese Texts. A Bibliographical Guide*. New Haven: The Society for the Study of Early China, 446–455.

Gù Déróng 顧德融 a Zhū Shùnlóng 朱順龍 (2001). *Chūnqiū shǐ* 春秋史. Shànghǎi 上海: Shànghǎi rénmín chūbǎnshè 上海人民出版社.

Hsu Cho-Yun (1965). *Early China in Transition: An Analysis of Social Mobility, 722–222 B.C.* Stanford: Stanford University Press.

Chen Shen (1994). „Early Urbanization in the Eastern Zhou in China (770–221 BC): An Archaeological View.“ *Antiquity* 68.261: 724–744.

Levi, J. (1993). „Shang chūn shu.“ In M. Loewe, ed., *Early Chinese Texts. A Bibliographical Guide*. New Haven: The Society for the Study of Early China, 368–375.

Lewis, M. E. (1999). „Warring States. Political History.“ In M. Loewe and E. L. Shaughnessy, eds., *The Cambridge History of Ancient China. From the Origins of Civilization to 221 B.C.* Cambridge: Cambridge University Press, 587–650.

Liu Yongping (1998). *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hongkong – Oxford – New York: Oxford University Press.

Loewe, M. (2006). *The Government of the Qin and Han Empires, 221 BCE – 220 CE*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Maršálek, J. (2001). „The Views of History in the Western Zhou Period.“ In O. Lomová, ed., *Acta Universitatis Carolinae – Philologica I, Orientalia Pragensia XIV*. Praha: Univerzita Karlova, 197–218.

Maršálek, J. (2011). „Jednota a rozpad starověké Číny.“ In M. Bárta and M. Kovář, eds., *Kolaps a regenerace: cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností*. Praha: Academia, 221–266.

- Nylan, M. (2001). *The Five „Confucian“ Classics*. New Haven – London: Yale University Press.
- Pines, Y. (1997). „Intellectual Change in the Chunqiu Period. The Reliability of the Speeches in the Zuo Zhuan as Sources of Chunqiu Intellectual History.“ *Early China* 22: 77–132.
- Pines, Y. (2002). *Foundations of Confucian Thought. Intellectual Life in the Chunqiu Period, 722–453 B.C.E.* Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Pines, Y. (2004). „The Question of Interpretation: Qin History in Light of New Epigraphic Sources.“ *Early China* 29: 1–44.
- Průšek, J. (1971). *Chinese Statelets and the Northern Barbarians 1400–300 B.C.* Praha: Academia.
- Schelach, G. a Pines, Y. (2006). „Secondary State Formation and the Development of Local Identity: Change and Continuity in the State of Qin (770–221 B.C.)“. In M. T. Stark, ed., *Archaeology of Asia*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 202–230.
- Tainter, J. (2009). *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán.

“VOTING WITH FEET” AND ONE OF THE SOURCES OF THE IDEOLOGY OF THE BENEVOLENT RULE AND CARE FOR THE PEOPLE

Summary

In my article, I discuss – on the basis of various texts of the Warring States times (*Mèngzǐ*, *Dàodéjīng* and mainly *Shāngjūnshū*) – the strategies used by ruling regimes of that period to maintain population within borders of their states on the one hand, and to attract people from other states on the other. It seems to be a widely discussed problem, and – the different philosophical orientation of these mentioned texts notwithstanding – the solutions suggested by the texts were very similar: ensuring the loyalty of the population by offering concrete material advantages and through the care for the material well-being of the people. As I argue, these strategies were originally developed by the competing aristocratic lineages in late Spring and Autumn times, and later – combined with the ancient Zhōu idea of these benevolent rule through the charismatic power *dé* – they became part of the ideology of benevolent rule and care for the people, which flourished during the imperial period.